

566 NUMARALI ŞER'İYYE SİCİL DEFTERİ'NE GÖRE KARAFERYE KAZASI'NIN İDARİ, SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI (H.1196-1197/M.1782-1783) *

Sadiye ÇELİK¹

Mehtap NASIROĞLU AYDIN²

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 06.01.2021

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 25.02.2021

Özet

Şer'iyeye sicilleri genel olarak kadılar veya onun naibleri tarafından tutulan mahkeme kayıtlarından oluşan belgelerdir. Karaferye (Béroia/Véria) kazasının sosyal, ekonomik ve idari hayatına ışık tutan 566 Numaralı Karaferye kazası şer'iyeye sicili, 1782-1783 (1196-1197) yıllarını kapsamaktadır. Vergiler ve vergilerin toplanmasında meydana gelen aksaklıklar, sicilin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. 96 hükümden oluşan şer'iyeye sicilinde şehir hayatına ayna tutan başlıca konular şunlardır; vergiler, tayinler, miras kayıtları, vakfiye kayıtları, zahire, et ve kalyoncu ihtiyaçları, borç-alacak meseleleri, arazi mülkiyeti, eşkiyalık, darp etme, hırsızlık ve gasp. Sicil, bize aynı zamanda yargıç ve yerel yönetici olarak görev yapan kadının Osmanlı şehir hayatındaki kilit konumunu da göstermektedir. Tamamı 96 hükümden oluşan sicil defterimizin ışığında, Karaferye'de dönemin sosyal, idari ve ekonomik yapısına ait özellikler incelenecektir. Bu çalışma aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra yönetimleri arasındaki hukuki ilişkilerin nasıl şekillendiğine örnek teşkil ederek Osmanlı hukuk sisteminin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu bağlamda Karaferye Kazası'nın sosyal ve ekonomik durumu örneklerle sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şer'iyeye sicilleri, Kadı, Karaferye, Millet sistemi, Vergiler.

THE ADMINISTRATIVE, SOCIAL AND ECONOMIC STRUCTURE OF KARAFERYE ACCORDING TO 566 NUMBERED KARAFERYE COURT RECORD (H.1196-1197/M.1782-1783)

Abstract

The Kadı Registers (Şer'iyeye Sicilleri) are documents consisting of court records kept by the judges or their regents. The Karaferye court record numbered 566, which sheds light on the social, economic and administrative life of Karaferye (Béroia / Véria), covers the years of 1782-1783 (1196-1197). Taxes and disruptions at the collection of taxes are an important part of the court record. In the court record consisting of 96 provisions, the main topics mirroring social life of the city are as follows; taxes, appointments, inheritance records, charity records, the supply of cereal, meat and sailors, debt-liability issues, land ownership, banditry, assault, theft and extortion. The record also shows us the key position of Kadı acting as a local administrator and a judge in the administration of the city. In the light of our registry, which consists of 96 provisions, the social, administrative and economic structure of Karaferye (Veria) will be examined. This study will also help to better understand the Ottoman legal system by setting an example of how the legal relations between the central and provincial governments of the Ottoman Empire were shaped. In this context, the social and economic situation of Veria will be presented with examples.

Keywords: Şer'iyeye Registers, Kadı, Veria, Millet, Taxes.

* Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı'nda 2020 yılında kabul edilen "566 Numaralı (H.1196-1197/M.1782-1783) Karaferye Kazası Şer'iyeye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi" adlı Yüksek Lisans Tezinden türetilmiştir.

¹ Batman Üniversitesi, Tarih Bölümü Yüksek Lisans; sadiyecelik2@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2371-0091.

² Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mehtapnasiroglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4411-0784.

1. Giriş

Osmanlı'nın egemenliği altında 500 yıla yakın yaşamış olan Selanik'in yaklaşık olarak 70 km güneybatısında bulunan Karaferye, birçok milletin bir arada yaşadığı bir kaza olmuştur. Genelde Beroia/Veria ismiyle anılmıştır (Günay, 2016:1). Her zaman olduğu gibi günümüzde de ticari ve idari bakımdan Balkanlar'ın önemli merkezlerinden biri olmaya devam etmektedir (Gara ve Kiel, 2001:393).

Günümüzde Makedonya bölgesine bağlı olan Karaferye, kara ve veria kelimelerinden oluşmaktadır. *Kara* kelimesinin şehrin ormanlarla çevrili olmasından, *verianın* ise eski Makedon krallarından Veres'in kızından dolayı verildiği düşünülmektedir (Gara ve Kiel, 2001:391). Araplar tarafından 905 yılında akına uğrayan Karaferye, 908 yılında Bulgarların eline geçmiştir (Gara ve Kiel, 2001:392). Karaferye, 1347 yılında Sırlar tarafından ele geçirildi. Sırp kralı, Karaferye şehrindeki Rum nüfusu gönderip onun yerine Sırları yerleştirdi (Gara ve Kiel, 2001:392). Bazı kaynaklardaki bilgiler ise, Karaferye'nin 1392 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin eline geçtiği yönündedir (Gara ve Kiel, 2001:391). Osmanlılar, şehre girdikleri ilk yere Yola Geldi Cami diye bir cami inşa etmiştir. 1521 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından yapılan nüfus sayımına göre, bölgede 234 Müslüman ve 669 Hristiyan hanede yaklaşık olarak 4200-4500 kişi tespit edilmiştir (Gara ve Kiel, 2001:392). Gitgide Müslüman ve Yahudi nüfusta artış, Hristiyan nüfusta ise azalma görülmeye başlanmıştır. Bunun bir sebebi, özellikle Hristiyan nüfusun daha çok olduğu köylerden şehre yapılan göçlerdir. Bunun bir sonucu olarak da ticari hayatta büyüme görülmüş, et ve süt verimliliği artmıştır.

Bilindiği üzere, Osmanlı devlet ve hükümet anlayışı adalet üzerine kurulmuştur. Güç ve kudret, halkın huzurunun ve refahının sağlanmış olmasına bağlanmıştır. Kutadgu Bilig'de bu temel görüş gözler önüne serilmiştir. Adalet dairesi şeklinde tanımlanmış olan bu anlayışa göre *“memleket tutmak için çok ordu ve asker lazımdır, askerini beslemek için de çok mal ve servete ihtiyaç vardır, bu malı elde etmek için halkın zengin olması gerekir. Halkın zengin olması için de doğru kanunlar konulmalıdır”* (İnalçık, 2000:15). Devlet, adalet üzere kurulmuş ve yönetilmeye çalışılmıştır. Bunun tersi yapılmış olsaydı, mülk hiçbir şekilde korunamazdı. Haksızlıkları gidermek için dönemin padişahı tarafından çıkarılan fermanlar ve emirler, Osmanlı'nın adaletle yönetildiğini gösteren işaretlerdendir. Adaleti tesis etmek amacıyla doğrudan beylerbeyi, sancak beyi, kadı gibi devlet otoritesini temsil eden yöneticilere gönderilen adaletnameler vasıtasıyla, kanunların usulsüz uygulanışının önüne geçilmiş olunmaktaydı (İnalçık, 2000:122).

Hz. Peygamber döneminde, adaletin sağlanması için kadılık görevinin ilk olarak kendisi tarafından ifa edildiği ve bu kuruma daha sonraları kadı tayin edildiği bilinmektedir. Dört halife devrinde de kadılık kurumu üzerinde durulmuştur. Anadolu'ya getirilen ilk Osmanlı kadılarının ise İran, Mısır ve Suriye coğrafyalarından olduğu görülmektedir (Biçici, 2014:3). Kadıların başlıca görevleri, buldukları toplumun hukuk ve ceza ile ilgili olan davalarına bakmaktır. Güvenilir kimseler olarak bilindiklerinden velayet sıfatını taşımışlardır. Kadılar, kamu hukukunu koruma, naibleri tayin etme, kefalet, vekâlet, sözleşme, borçlanma gibi her çeşit akitler, miras ve aile hukukunu düzenlemek, vilayet ve sancakların tüm mukataa işleri, merkezden gönderilen tüm resmî yazıları kayda geçirmek, sefer sırasında ordunun ihtiyaçlarını karşılama, yol ve şehirlerin güvenliğini sağlama ve suiistimali görülen sancakbeyi veya diğer bir kadı ya da devlet adamı hakkında tahkikat yapma gibi yetki ve görevlere sahiptirler (Biçici, 2014:4).

2. Karaferye Kazası Şer'iyeye Sicilleri ile İlgili Yapılan Çalışmalar

566 numaralı Karaferye kazası şer'iyeye sicili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden alınmıştır. Toplamda 42 varak ve 96 hükümden oluşur. 1602-1891 yılları arasına ait Karaferye kazası ile ilgili toplamda 140 adet sicil defteri tespit edilmiştir (Günay, 2016:6). Tespit edilen bu defterlerin 67'si XVIII. yüzyıla ve 30'u da XIX. yüzyıla aittir (Günay, 2016:1). Bu sicillerden 127 tanesi Yunanistan'dadır.

Karaferye kazası şer'iyeye sicilleriyle ilgili literatürde birçok çalışma mevcuttur. Kayda geçen önemli çalışmaları tablo halinde sıraladık.

Tablo 1: Karaferye Kazası ile ilgili önemli çalışmalar

Antonios ANASTASOPOULOS, 1998, Imperial Institutions and Local Communities: Ottoman Karaferye, 1758-1774, University of Cambridge Basılmamış Doktora Tezi, Cambridge
Antonios ANASTASOPOULOS, 2001, "Hoi Othomanikoi Hierodikastikoi Kodikes tes Veroias: Provlomata Taxinomeses (Karaferye Şer'i Sicilleri: Tasnif Problemleri)", Imeros, 1, s. 149-169.
Eleni GARA, 1998, "In Search of Communities in Seventeenth Century Ottoman Sources: The Case of the Kara Ferye Distirict", Turcica, XXX, s. 135-162.
Eleni GARA, 2000, Kara Ferye 1500-1600 Menschen, Lokalgesellschaft und Verwaltung in Einer Osmanischen Provinz, Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien, Basılmamış Doktora Tezi, Viyana.
Gamze KAMACI, 2011, H. 1204-1207 (M. 1789-1792) Tarihli Karaferye Kazası Şer'iyeye Sicili-I (1-50. Varak) (Transkripsiyon ve Değerlendirme), E. Ü. Ed. Fak. Tarih Bölümü Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Bornova.
Hazım ÇATAL, 2008, H. 1176-1178 (M. 1762/1764) Tarihli Karaferye Kazası Şer'iyeye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme), E.Ü. Ed. Fak. Tarih Bölümü Yayınlanmamış Bitirme Tezi, İzmir.
Ömür YAZICI, 2012, Karaferye Kazası (H. 1204-1207/M. 1789-1792) Tarihli Şer'iyeye Sicili-II (51-87. Varak) (Transkripsiyon ve İnceleme), E. Ü. Ed. Fak. Tarih Bölümü Yayınlanmamış Bitirme Tezi, İzmir.
Saliha ALİOĞLU, 2002, H. 1133-1134 (M. 1721-1722) Tarihli Karaferye Kazası Şer'iyeye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme), E.Ü. Ed. Fak. Tarih Bölümü Yayınlanmamış Bitirme Tezi, İzmir
Şenay ÖZTÜRK, 2009, H. 1105-1106 (M. 1693/1695) Tarihli Karaferye Kazası Şer'iyeye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme), E.Ü. Ed. Fak. Tarih Bölümü Yayınlanmamış Bitirme Tezi, İzmir.
Vehbi GÜNAY, 1993, H. 1159 (M. 1746) Tarihli Karaferye Kazası Şer'iyeye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme), E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
Vehbi GÜNAY, 1997, "Balkanlara Ait Siciller ve Karaferye Kazası Şer'iyeye Sicilleri Kataloğu", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, S. II, s. 103-113. 3
Vehbi GÜNAY, 2003, "Balkan Şehir Tarihleri Kaynağı Olarak Şer'iyeye Sicillerinin Envanter ve Katologlarının Tespiti Hakkında", TİD., C.XVIII, S. 2, İzmir, Aralık 2003, s. 71-82.

3. Şer'iyeye Sicillerinin Önemi

Şer'iyeye sicilleri genel itibariyle kadı veya onun naibi tarafından tutulmuş olan ve mahkeme kayıtlarından oluşmuş birçok belgeyi bünyesinde barındırır. Bu siciller, kadı sicilleri, mahkeme kayıtları ya da sicillat-ı şer'iyeye isimleriyle de anılmıştır (Uğur, 2013:8). Şer'iyeye sicilleri, Osmanlı hukuk sisteminin anlaşılabilmesi için gerekli olan önemli mahkeme verileridir. Devletin üst makamlarından gelen emir ve fermanları da kapsadığı için bu sicillerde hem adli hem de idari bulgulara rastlamamız mümkündür (Erken, 2018:314).

Genel olarak belirli bir usul ve kural çerçevesinde düzenlenmiş, boyut olarak uzun ve eni dar olan defterlerdir. Genellikle eni 16-17 cm civarındaydı. Bu defterler için kullanılan ebatlar zamanla büyümeye başlamıştır. Mürekkep bakımından sağlamdır. Günümüze kadar bu defterlerin ulaşabilmesi bunu teyit eder niteliktedir (Teber, 2001:541). Önceden belgelerde Arapça ibareler kullanılmasına

rağmen, 14. yy. ile birlikte Türkçe ibareler kullanılmaya başlanmıştır. Yazılmış oldukları dönemin sosyal hayatına dair bilgiler içermekle beraber, idari ve hukuki yapısını da yansıtan belgelerdir. Bu yönüyle hem sosyo-kültürel alanda araştırma yapacak olan kişilere hem de hukukçulara rehberlik edecek bilgiler içerir.

4. H. 1196-1197 (M. 1782-173) Tarihlerinde Karaferye Kazası

4.1. İdari Yapı

Osmanlı Devleti'nde, merkezi yönetim tarafından taşra idari kapsamında yer alan kazalara kadılar tayin edilirdi. Bölge bakımından Rumeli ve Anadolu Kazaskerliğine bağlı olan kazalara o bölgedeki siyasi, idari ve adli alanlardan sorumlu kadılar atanmıştır. İlmiye sınıfına tabi kadılar, padişah adına yetkiler kullanmış olan görevlilerdir (Çatal, 2012:30). Bunun yanında mütesellimler de görevlendirilmiştir. Beylerbeyi ve sancak beyleri herhangi bir sebeple görev yerlerinde bulunmadıkları zamanlarda, onların yerine mütesellimler görevi devralmaktaydılar. Vekâleten atanan bu yöneticiler, devlet adına vergi toplama görevini de bünyelerinde barındırmaktaydılar (Özkaya, 2006:203). Bölükbaşının da Osmanlı Devleti'nin idari alanında önemli bir yeri vardır. İdari teşkilatta sivil ve askeri zümrelerin şeflerine verilen unvan olarak bilinir. Sekban veya ağa bölüklerinin kumandanlarına genel olarak bölükbaşı tabiri kullanılmıştır (Özcan, 1992:324). Osmanlı Devleti'nde mehter grubunun ne zaman kurulduğu ile ilgili kesin bilgiye rastlanmamakla beraber savaşı yönlendirmek için mehtere benzer çalgılar kullanıldığı belirtilmiştir. Diğer devletlerde ise savaşlarda karşı tarafı korkutmak için kullanılmıştır (Özcan, 2003:546).

30 Rebiülevvel 1197 (5 Mart 1783) tarihli buyruldu suretinde anlatıldığına göre, Karaferye kazasının kale bendi olarak bilinen Kara Ahmet Ağa, yaptığı usulsüz işler nedeniyle uyarı cezası almış ve bu yüzden görev yerinin değiştirilmesine karar verilmiştir. Bunun ardından, Kara Ahmet Ağa'nın görevlendirildiği yerde halktan cizye vergisini hakkaniyet üzere alması ve halkın da ondan memnun kaldığının anlaşılması üzerine Selanik Sancağı Mütesellimi olan Hüsnü tarafından olumlu bir şekilde Kara Ahmet Ağa'ya dönüş yapıp affedilmiş ve bunun üzerine daha iyi bir yere tayin edilmesine karar verilmiştir (K.Ş.S.³, 566: 39). Selanik ve Kavala sancakları için mütesellim seçiminin yapıp tayin işleminin gerçekleştirilmesi istenmiş ve padişah tarafından verilen emirle yapılan çalışmalar sonucunda Seyyid Mustafa Paşa tarafından Osman adlı kişinin tayin edilmesi uygun görülmüştür. Aynı zamanda söz konusu sicilde imara açılan yerlerle ilgili vergilerin alınıp, bunların deftere kaydedilmesi ve görevlendirilen Seyyid Osman Ağa'nın da buna göre hareket etmesi gerektiğine dair 1197 (1783) tarihli ferman suretine de rastlanmıştır (K.Ş.S., 566: 49). Buna benzer şekilde, Karaferye, Yenice-i Vardar ve Vodina kadılarında hitaben yazılmış olan 23 Rebiülevvel 1197 (26 Şubat 1783) tarihli ferman suretinden öğrendiğimize göre Lütfü Paşa olarak bilinen kişinin Mehter grubundan olanların aidatlarının tahsilatı konusunda görevlendirilmiştir (K.Ş.S., 566: 64).

5. Sosyal Yapı

Çalışma konumuzu oluşturan sicil kaydına göre; Osmanlı toplumsal yapısı birçok etmenin biraya gelmesiyle oluşmaktadır. Bunlardan biri de miras olarak da bilinen tereke kayıtlarıdır. Tereke (miras), vefat etmiş olan kişinin kalan mirası üzerinde herhangi bir konuda anlaşmazlık çıkması durumunda kadıya başvurularak veya kadının kendi yetkisini kullanarak vasiyetin düzenlenmesi amacıyla kayda geçirmiş olduğu ve amacı mirasçıların hisselerini paylaşıp onları tespit etmek için düzenlenmiş olan belgelere verilen isimdir (Barkan, 1966:1). İncelemiş olduğumuz sicilde birçok tereke kaydına rastlanmıştır. Terekelerin giriş kısmında genel itibarıyla vefat eden kişinin ismi, yaşamış olduğu yer, anne-baba, eşi ve çocuklarının ismi yazılıdır. Daha sonra vefat eden kişinin geride bıraktığı mal

³ K.Ş.S.: 566 Numaralı Karaferye Şer'iyye Sicil Defteri.

varlığı, kişisel eşyaları ve borçları kayıt altına alınmıştır. Bunlar yapıldıktan sonra mal paylaşımı yapılmıştır.

Miras, şeriatın kanun ve hükümlerine göre dağıtılmıştır. İslam miras hukukuna göre, vefat eden kişinin geride bıraktığı mal akrabalık ilişkilerine göre dağıtılır. Bu akrabalık ilişkilerinin derecesi kesin bir biçimde ayrılmıştır. Bazen de devlet tarafından önem verilmiş olan kişilerin terekesi bizzat kazaskerin buyrukları ile kayıt altına alınmıştır.

Sicilimizde birçok miras kaydı mevcuttur. Örneğin Selanik Sancağı Vodina Kazası'nda tımarı olan bir kişinin vefat etmesi halinde tımarın silsile yoluyla kimlere verileceği ve kimlerin bu mirasa ortak olacağı hakkındaki hükmün insanlara okunup haber verilmesi gerektiğine dair 21 Rebiülahir 1197 (26 Mart 1783) tarihli buyruldu sureti bulunmaktadır (K.Ş.S., 566: 51). Görüldüğü üzere, tımar sahibinin mirasçılarının halk tarafından bilinmesi istenmiş ve bu amaçla buyruldu gönderilmiştir. Devletçe önem arz eden bir başka tereke de es-Seyyid Ali Efendi'nin mirasında karşımıza çıkmaktadır. Es-Seyyid Ali Efendi'nin ölümüyle, terekesinin bizzat Karaferye Naibi tarafından tahrir ve terkim edilmesi istenmiş. Rumeli kazaskeri tarafından Karaferye Naibi Hafız el-Hac İbrahim Muhammed Efendi'ye hitaben gönderilen buyruldu suretinde kaydın Çukâdar denilen görevliye teslim edilmesi ve bu yolla kendisine ulaştırılmasını talep etmiştir (K.Ş.S., 566: 8). Karaferye'nin Cami-i Cedid Mahallesi'nden olup vefat etmiş olan Molla İbrahim İbni Celil'in mirasının eşi Aşiye, büyük oğlu Celil ve büyük kızı Ümmü Gülsüm'e bırakılması ve mirasın üçü arasında gerektiği şekilde paylaşılmasına dair yazılmış tereke de sicilde mevcuttur (K.Ş.S., 566: 24). Miras kayıtlarından verilen örneklerden anlaşıldığı üzere, terekeler, bize kazanın sosyo-ekonomik yaşamına dair önemli veriler sunmaktadır. Gerek önemli şahısların terekeleri gerekse de kazanın aile yapısını ortaya koyduğu için bu kayıtların incelenmesi, araştırmacılar için rehber niteliğinde olacaktır.

Sosyal hayatı ön plana çıkaran olaylardan bazıları da gasp, hırsızlık, darp ve eşkıyalıktır. Bu tür olaylara çözüm bulunması adına mübaşirler görevlendirilmiş olup, bu mübaşirlerin görevlerinde titizlikle davranmaları gerektiği belirtilmiştir. Örneğin, Karaferye Kazası'nın Holoh Köyü'nden alacağı olan subaşı, köyün ahalisi ve oradaki komşu köyler olan Posküpü ve Litrovöz köylerinin eşkıyaları tarafından katledilmiş ve malları yağma edilmiştir. Bunun üzerine buna sebebiyet veren eşkıya ve köy ahalisinin sorgulanmasına karar verilmiş ve adaletin yerine getirilmesi için Selanik Beylerbeyi tarafından köye mübaşir tayin edilmiştir. Mübaşire gerekli inisiyatifin sağlanabilmesi için Karaferye kadısına ve voyvodasına hitaben yazılmış olan 4 Muharrem 1196 (20 Aralık 1781) tarihli buyruldu kaydı sicilde mevcuttur (K.Ş.S. 566: 10).

Karaferye'de oturan kişiler Arnavut eşkıyalarının saldırılarından korunmak için kazaya bir bölükbaşı tayini istemiştir. Bu saldırılardan önce Halil Ağa denilen kişinin bölükbaşı olarak tayin edildiği ancak şu an kimsenin bu görevde olmadığı ve herkes için bölükbaşı tayinin gerekli olduğunu belirten 8 Rebiülevvel 1197 (11 Şubat 1783) tarihli ferman suretinden anlaşıldığı üzere, Arnavut eşkıyalarının o tarihte halk için ciddi bir problem teşkil etmiştir (K.Ş.S. 566: 71). Karaferye'nin Kara Hacı kışlağında Anıtaklı çoban kulu kethüda ve birkaç gayrimüslimin Leftehor karyesinde zorla koyun otlatmaları sırasında kendilerine 'Neden burada koyun otlatıyorsunuz?' diye soran kişiyi darp etmişler ve bununla birlikte köpeklerini o kişinin üzerine salmışlardır ve üç yüz guruş akçesini gasp etmişlerdir. Bunun sonucunda padişaha sunulan ve hak talebinde bulunulan arz-ı hal de sicilde mevcuttur (K.Ş.S., 566: 21).

Sicilde sosyal hayatı ilgilendiren konulardan biri de arazi mülkiyetidir. Sicilde bu konu ile ilgili birçok hüküm karşımıza çıkmıştır. Karaferye kadısına ve voyvodasına gönderilmiş olan 2 Muharrem 1197 (8 Aralık 1782) tarihli buyruldu, Divan-ı Hûmayun kalem katiplerinden olan Salih'in Karaferye'nin Yancıšte köyünde kendi himayesinde olan tımarlı arazisinin bir kısmını, komşusu Hamza

Efendi ve oğullarının kendi mülkiyetlerine katmak istediklerini ancak tapularının dahi geçerliliğini bilmediğini ve bu durumun araştırılıp adaletin sağlanması gerektiğini beyan eden arz-ı hale dayanarak gönderilmiştir. Bunun neticesi olarak da gerekli araştırmaların yapılarak adaletin yerine getirilmesi amacıyla tarafları Paşa Divanına getirmek üzere Selanik Beylerbeyi tarafından mübaşir görevlendirilmiştir. (K.Ş.S., 566: 16).

6. Ekonomik Yapı

İncelemiş olduğumuz sicilde ruz-ı hızır ve ruz-ı kasım kavramlarına yer verilmiştir. Ruz-ı hızır, 6 Mayıs Hızır aleyhisselama atfen yapılan şenlikler dolayısıyla kullanılan bir kavram iken kışın başlangıcı sayılan 8 Kasım ise ruz-ı kasım olarak isimlendirilmiştir. Osmanlıda senede iki defa bu aylarda vergiler toplanmıştır. Bu vergiler tevzi' defterlerine kaydedilmiştir (Ocak, 1998:313). Bu vergiler genelde senede iki defa düzenlenmiş ama daha sonra bu kurala uyulmamış ve tekalif-i şakka gibi yasal olmayan ağır vergilerle halk mağdur edilmiştir. Ayan, voyvoda ve diğer ileri gelenler tevzi defterlerine eklenmiş olan vergilerden kendi hisselerine ayrılmış olan kısmı vermeyip bu vergileri bile halkın üzerine yük yapmışlardır (Akkuş, 2017:37). İncelemiş olduğumuz sicilde, Karaferye kazasının h.1196 (1782) senesi ruz-ı hızırından ruz-ı kasımına kadar olan 6 aylık şehir masraflarının varoş yani gayrimüslim kesime düşen kısmı paylaştırıldıktan sonra kazaya düşen toplam 1.040.227 akçenin 530 hisseye taksim edildiğine dair tevzi' defteri suretine rastlıyoruz (K.Ş.S., 566:1). Karaferye mukataa vergisi voyvoda olarak görevlendirilen Murtaza Ağa'ya bırakılmış ve bunun için Selanik beylerbeyi tarafından, Karaferye kadısı ve kazanın ayanı Kara Ahmet Ağa ve şehrin diğer mensuplarına hitaben 4 Muharrem 1196 (20 Aralık 1782) tarihli buyruldu gönderilmiştir (K.Ş.S., 566: 9). Devamında, Karaferye voyvodası olan Murtaza Ağa'nın 130 kise olarak hesaplanan akçenin tahsilatı ve tevzi' edilmesinin ondan istendiği ve sadrazam postacılarından olan Hüsnü denilen kişinin bu iş için görevlendirildiği ve bu hususların yapılması esnasında karışıklık çıkarılmamasının istendiği 1 Cemaziyelevvel 1197 (4 Nisan 1783) tarihli buyruldu sureti de mevcuttur (K.Ş.S., 566:73). Sicilimizde imdadiye denilen vergi türlerine de rastlıyoruz. Bu vergiler, imdadiye-i seferiye ve imdadiye-i hazariye olarak ikiye ayrılır. Seferiye vergileri, savaş masraflarını karşılamak için düzenlenmiş olan vergilerdir. Bu vergi, Osmanlı Devleti'nin sürekli savaş halinde olmasından dolayı hazinenin bu yükü kaldıramaması üzerine konulmuştur. Hazariye vergileri ise adından anlaşılacağı üzere barış zamanlarında alınan vergilerdir (Kazıcı, 1986:292).

Avarız vergileri, olağanüstü zamanlarda alınmış olan aynı ve mali bir vergi türüdür. Lütfü Paşa'ya göre bu vergi yılda 4-5 defa alınmaya başlanmıştır. Avarız vergisi değişik şekillerde isimlendirilmiştir. Bu isimlendirilmelerden bazıları şöyledir: Menzil malı, bedel-i nüzul, zahire baha, han, hane ve çayır kirası gibi. Bu vergiden muaf tutulan bazı gruplar vardı. Bunlar; derbentçi, tuzcu, çeltikçi, ortakçı gibi gruplardı. Bu mali iktidara göre halk; ala, evsat ve edna olarak ayrılmıştır (Kazıcı, 1986:294). Bir hükümde belirtildiğine göre, 1197 (1783) senesinde 15 bin 801 baş celebkeşân ağnam vergilerinin toplanıp tahsil edilmesi için Seyyid Muhammed ve Seyyid Emin Ağa görevlendirilir. Verginin tahsil edilmesi esnasında bir sıkıntı çıkmamasının talep edildiği fakat çeltikçi, derbentçi ve köprücü gibi görevli olan şahısların defterde kaydedilen ağnam vergilerinden kendilerinin muaf olduğunu söylemeleri üzerine Avrathisar Yenice-i Vardar Vodina kazalarının kadılarına buyruldu yazılmıştır (K.Ş.S., 566: 66). Genellikle konaklama vergisi olarak geçen resm-i nüzul vergisinin tanımı iki şekilde yapılmıştır: Birincisi; yolculuk esnasında bir yere konaklama anlamı taşıırken, ikincisi ise askeri tebaanın beslenmesi için belirli miktardaki gıdanın temin edilip hazır bulundurulmasıdır. Bu vergi un ve arpa üzerinden alınmıştır. Her kazadan tahsil edilmiş olan un ve arpa, o yerin memuruna teslim edilir ve görevli memur da orduya teslim ederdi (Kazıcı, 1986:296).

Vergilerle ilgili birçok hüküm sicilde mevcuttur. Örneğin, öncesinde Topkapı kapıcıbaşı olarak görevde bulunan İsmail'in Selanik'ten ve Karaferye kazasından gelen hisselerin ve toplanmış olan

vergilerin tahsilatını yapmakla görevlendirileceğine karar verilir ve buraya memur olarak tayin edilir. Fakat kaza halkından olan kişilerin verginin tamamını vermesi mümkün kılınmışken ayan olma iddiasında bulunan Raşid Efendi'ye bağlılığını bildiren ve kendisini imambaşı olarak tanıtan Mısırlı lakabı ile tanınmış olan bir kişinin verginin tamamının ödenmeye gerek duyulmadığı hususunda fitne çıkarması üzerine verginin tamamı toplanamamıştır. Muharrrem 1197 (Aralık 1783) tarihli ferman, bu şahsın Limni adasına sürülmesi ve vergilerin tamamının toplanması üzerinedir (K.Ş.S., 566: 32).

Büyük memurların bir yere tayininin ve konaklamalarının yapılabilmesi için harc-ı ferman vergisi alınır. Bu vergi türü tebşiriyye, caiziyye, kudumiyye vb. isimlerle dağıtırdı (Kazıcı, 1986:305). Köken itibariyle cizye, islam hukukuna dayanmaktadır. Cizye, kelime olarak, karşılığını vermek, ödemek, kâfi gelmek anlamlarına gelir. Osmanlı Devleti ekonomisi için önemli unsurlarından olmakla beraber gayrimüslim erkek nüfustan alınan bir vergi çeşididir (Baran ve Gördeğir, 2019:836). Cizye, cizye-i şer' veya baş vergisi, Osmanlı Devleti zamanında 16.yy'a kadar haraç olarak tanımlanmıştır. Bu vergi maktu ve ale'r-ruüs şeklinde alınmıştır. Aler'r-ruüs cizye kişilerin bütçeleri dikkate alınarak istenmiştir. Maktu ise, fetihten sonra Osmanlı devletinin hâkimiyetine giren bağlı devletlerin ödedikleri bir vergi çeşididir (Baran ve Gördeğir, 2019: 836). Cizye vergilerinin tam ve kurallara uygun olarak toplanması ve eğer bu konuda sıkıntı çıkaran varsa bu kişilerin isimlerinin derhal İstanbul'a iletilmesi için Karaferye, Siroz kadılarına ve cizyedarlarına hitaben yazılmış olan 7 Şevval 1197 (5 Eylül 1783) tarihli ferman sureti bu konuda örnek olarak verilebilir (K.Ş.S., 566: 6). Buna benzer başka bir hükümdede belirtildiğine göre, H.1197 (1783) senesinin mart ayı itibariyle toplanmış olan cizye vergisinin toplanması sırasında karışıklık çıkaran ve buna engel olanların kadı tarafından uyarılması ve uslanmayanların kaleye kapatılması gerektiği hususunda Karaferye kadısına ve Selanik mütesellimine hitaben yazılmış olan 5 Şevval 1196 (13 Eylül 1782) tarihli ferman sureti de sicilimizde mevcuttur (K.Ş.S., 566: 7).

Kalyoncu, Osmanlı donanmasında kalyon denilen yelkenli tipi savaş gemilerinde görevlendirilen denizciler için kullanılan bir tabirdir. Kalyoncu kelimesi, 17. yüzyılın sonlarından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır (Örenç, 2016:10). Klasik dönemde daimî olarak orduda görevli olmayan kalyoncular, 1682 yılından itibaren kadırğa tipi olan gemilerin yerini yelkenli gemilerin alması üzerine ordunun savaş unsuru olarak ortaya çıkmaya başlamışlardır (Örenç, 2016:10). Her sene belirtilmiş olan ihtiyaçlar oranında, ücret karşılığında ve belirli olan bir süre ile istihdam edilmeye çalışılan kalyoncular, genel itibariyle İmparatorluğun sahil kesimlerinden istihdam edilmişlerdir. Karaferye kazasında da kalyonculara ihtiyaç duyulmuştur. Genel olarak Mayıs'tan Kasım'a kadar olan süre içerisinde altı ay boyunca Akdeniz ve Karadeniz'de seferlere katılmışlardır. İncelediğimiz sicilde de birden fazla kalyoncu ihtiyacı ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Örneğin, Padişah donanmasının kalyonları için gerekli olan kalyoncuların Selanik ve civarından 200 kişinin acil bir şekilde seçilmesi gerektiğini ve elli askerin hemen yola çıkarılıp yerine varılmasına dair Selanik Beylerbeyi'ne gönderilmiş olan 8 Rebiülahir 1197 (13 Mart 1783) tarihli buyruldu sureti mevcuttur (K.Ş.S., 566: 42). Karaferye, Yenice-i Vardar ve Vodina kadılarına yazılmış olan 16 Rebiülevvel 1197 (19 Şubat 1783) tarihli buyruldu sureti de baharda Rumeli ve Anadolu'da hazırlanacak donanmanın kalyoncuları için Selanik ve çevresindeki kazalardan 200 nefer tedarik edilmesi gerektiği ve neferlerin tedarikinin sağlanıp deftere kayıtlarının yapılması gerektiğine dairdir (K.Ş.S., 566: 41).

Osmanlı döneminde en önemli ürünler zahire olarak adlandırılan arpa ve buğdaydır. Zahirelerin büyük bir kısmını buğday, arpa, çavdar ve pirinç gibi hububat ürünleri içermektedir. Merkezi otoritenin başşehri olan İstanbul'un zahire ihtiyacı genellikle zengin Rumeli topraklarından karşılanmaktaydı (Çatal, 2012:40). Mesela 7 Rebiülahir 1197 (12 Mart 1783) tarihli ferman sureti Selanik, Tırhala, Eğriboz ve Yenişehir'deki kadı, mütesellim, ayan, cebeci ve topçu ocakları ile diğer askeri erkânın gelecek Ramazan ayındaki ihtiyaçlarına yönelik bilgileri ihtiva etmektedir. Adı geçen görevlilerin et ve

diğer gıda ürünlerinin tedariki için, yeterli sayıda koyunun toplanması gerekmektedir. Bu hayvanların Haziran ve Temmuz aylarındaki yüksek sıcaklardan etkilenmemesi için bunların Rumeli dağlarına götürülerek otlatılmaları önerilmektedir. Diğer yandan Yenişehir Fenarı taraflarındaki çiftlik sahiplerinden de üçer beşer akçe temin edilmesi ve Ramazan ayı gelmeden mevcut koyunların yanında teke, keçi ve tavuk gibi diğer hayvanların İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir. Burada ihtiyaç sahipleri için ne kadar ödeme yapılacağı yönünde bir hesaplamanın yapılması gerektiği üzerinde de durulmuştur (K.Ş.S., 566: 37). İstanbul halkının günlük gıda ihtiyaçlarını karşılayabilmek için her sene Selanik İskelesi'nden yaklaşık olarak 20 bin kile buğdayın naklinin gerçekleştirilmiş olduğu ve bu sene de aynı usullere dayanarak 20 bin kile buğdayın Karaferye'de oturan çiftlik sahipleri tarafından gönderilmesinin istendiği ve satın alınacak olan buğdayın İstanbul'daki tersane ambarlarında ve çiftliklerde belirtildiği şekilde korunmasının gerektiğini belirten 10 Muharrem 1197 (16 Aralık 1782) tarihli buyruldu sureti de sicilimizde mevcuttur (K.Ş.S., 566: 48).

Sicilde vakıf ile ilgili belgelere de rastlamaktayız. Vakıf kelime anlamı olarak “*menafîi insanlara ait olur vechi ile bir, aynı Allah'ın mülkü hükmünde olmak üzere temlik ve temellükten habs ve menetmektir*” (Berki, 1965:54). Kişilerin, Allah rızası için himayelerinde bulunan malların bir kısmını veya tamamını toplumun genel ihtiyaçlarını gidermek için süresiz olarak vakfetmesi durumunda vakıf kurulmuş olur. Böylece hastane, medrese, kütüphane, yol, köprü gibi toplumun genel olarak ihtiyaç duymuş olduğu yapılara kavuşulmuş olur. Vakıfları kuracak olan kişiler, aynı zamanda bu vakıfları yönetecek olan memurların maaşlarını ve ihtiyaç olunan diğer masrafları da karşılamak için de malının bir kısmını bu kurum için ayırmış olmaları beklenirdi (Yediyıldız, 1992:480). İncelediğimiz sicilde, Caferzâde Ali Çelebi Vakfı'nın yönetilmesi için idareci olarak Muhammed Mahir ve Mustafa adlı şahısların seçilmesine karar verilmiş ve daha sonra bunlardan Muhammed Mahir adlı kişi vefat etmiştir. Bunun sonucunda kız kardeşi olan Aşiye Hatun'un onun yerine geçmesine karar verilmiştir. Bu görevin ona verildiğiyle ilgili 5 Rebiülahir 1197 (10 Mart 1783) tarihli vakfiye kaydı tutulmuştur (K.Ş.S., 566: 55).

KAYNAKÇA

566 Numaralı Karaferye Şer'iyye Sicil Defteri (K.Ş.S.)

Akkuş, Y. (2017). Osmanlı Maliyesi Literatüründe İhmal Edilmiş Bir Tartışma: Tevzi 'Defterlerinden Vergi-i Mahsûsa'ya Geçiş. *Tarih Dergisi*, (65), 29-61.

Baran, B.ve Gördegir, E. (2019). XIX. Asrın İlk Yarısında Mentеше Yöresinde Gayrimüslim Nüfus Hakkında Bir Değerlendirme, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(11): 826-843.

Barkan, O. L. (1966). *Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri:(1545-1659)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Berki, A. H. (1965). Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Eserlerde Geçen İstilah ve Tâbirler, Ankara.

Bıçıcı, M. (2014). 569 No'lu Şer'iyye Siciline Göre Afyonkarahisar Şehrinin Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Durumu, *Asia Minor Studies Dergisi* (4).

Çatal, H. (2012). Karaferye Kazası Hicri 1201-1202(Miladi 1781-1788)) Tarihli Şer'iyye Sicili (Transkripsiyon ve İnceleme), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler, İzmir

Çelik, S. (2020). 566 Numaralı (H.1196-1197/M.1782-1783) Karaferye Kazası Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirmesi. Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Batman.

Duman, A. (2007). Kadı Defterleri (Şer'iyye Sicilleri) Mahiyetleri Muhtevaları ve İslam Hukuku Açısından İncelenmeleri'nin Önemi. *Ekev Akademi Dergisi*, 33.

Sadiye Çelik, Mehtap Nasıroğlu Aydın
566 Numaralı Şer'iyeye Sicil Defteri'ne Göre Karaferye Kazası'nın İdari, Sosyal ve
Ekonomik Yapısı (H.1196-1197/M.1782-1783)

Erken, İ. (2018). Şer'iyeye Sicillerinin Şehir Tarihi ve İdari Taksimat Çalışmalarında Kullanılması: Berat Kazası Örneği (1840-1913). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 61.

Gara, E. ve Kiel, M. (2001). "Karaferye", DİA, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24.

Günay, V. (2016). Karaferye Kazası Kadı Sicilleri. *Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 2(2).

İnalçık, H. (2000). Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet. *Eren Yayıncılık, İstanbul*.

Kazıcı, Z. (1986). Osmanlılarda Örfi Vergiler ve Bu Vergilerin Kaynağı Olan Örfi Hukuk, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (4), syf.292-302

Örenç, A. F. (2016). "Kalyoncu", DİA, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-2.

Özcan, A. (1992). "Bölük", DİA, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.6.

Özcan, N. (2003). "Mehter", DİA, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.28.

Özkaya, Y. (2006). "Mütesellim", DİA, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.32.

Teber, Ö. F. (2000). Osmanlı Devleti Adli Yapısından Bir Kesit: Şer'iyeye Sicilleri, *Erdem*, 35.

Uğur, Y. (2013). "Şer'iyeye sicilleri", DİA, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39.

Yediyıldız, B. (1992). "Vakıf", DİA, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 42.